

УДК 005.336.1:005.21

АТРИБУТИВНА ОЦІНКА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Пустовгар С.А., викладач (ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

В статті систематизовано методичні підходи до діагностики неплатоспроможності підприємств за ключовими класифікаційними критеріями: спрямованістю, комплексністю та інструментарієм діагностики. На основі якісної оцінки закордонних та вітчизняних методик діагностики визначено їх переваги та недоліки, виявлено клас моделей, що є найбільш прийнятними для діагностики неплатоспроможності вітчизняних підприємств, та надано рекомендації щодо подальших досліджень в даному напрямку.

Ключові слова: *неплатоспроможність підприємства, банкрутство підприємства, діагностика неплатоспроможності підприємства, методи діагностики неплатоспроможності підприємства, фінансовий потенціал підприємства.*

АТРИБУТИВНАЯ ОЦЕНКА МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ДИАГНОСТИКЕ НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Пустовгар С.А., преподаватель (ХНЭУ им. С. Кузнеця)

В статье систематизированы методические подходы к диагностике неплатежеспособности предприятий по ключевым классификационным критериям: направленности, комплексности и инструментарию диагностики. На основе качественной оценки зарубежных и отечественных методик диагностики определены их преимущества и недостатки, выявлен класс моделей, которые являются наиболее приемлемыми для диагностики неплатежеспособности отечественных предприятий, и даны рекомендации относительно дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: *неплатежеспособность предприятия, банкрутство предприятия, диагностика неплатежеспособности предприятия, методы диагностики неплатежеспособности предприятия, финансовый потенциал предприятия.*

ATTRIBUTIVE ESTIMATION OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DIAGNOSTICS OF ENTERPRISES' INSOLVENCY

Pustovgar S.A., lecturer (KhNUE of S. Kuznets)

In the article methodical approaches to the diagnostics of enterprises' insolvency are systematized by criteria of: direction of research, comprehensiveness and instruments. By direction of methodical approaches to the diagnostics of enterprises' insolvency were divided into those which analyzes the application of external and internal environment of the enterprise. In terms of comprehensiveness methodical approaches to the diagnostics of enterprises' insolvency were merged into three groups: methods based on the analysis of one indicator of the enterprise; methodological approaches used a group of indicators and methodical approaches of complex analysis of the internal or external environment of enterprises.

Depending on the tools that used in the development of methodical approaches to the diagnostics of enterprises' insolvency, were identified the following groups of methods: expert, providing a qualitative assessment of individual characteristics of financial-economic activity; analysis, that are based on the analysis of quantitative indicators of the enterprise; economic-mathematical - model constructed by using mathematical tools. The last group of methods accommodates multiplicative model discriminant analysis, multiple regression, logistic regression, vector autoregression and models based on artificial intelligence.

Based on a qualitative assessment of foreign and domestic methods of diagnostics of enterprises' insolvency were identified their strengths and weaknesses, identified class of models that are most appropriate for the diagnostics of insolvency of domestic enterprises.

The common disadvantage of analyzed methodical approaches to the diagnostics of enterprises' insolvency are their focus on the evaluation of the probability of bankruptcy and they make it impossible to determine the current and prospective insolvency of enterprises. In the article also the recommendations for further research in this area are provided.

Keywords: *insolvency, bankruptcy, diagnostics of enterprise's insolvency, methods of diagnostics of enterprise's insolvency, financial strength of enterprise.*

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими та практичними завданнями.

Істотність проблеми неплатоспроможності підприємств, виходячи із її негативних наслідків, пов'язаних із порушенням існуючих відносин з контрагентами, зниженням можливостей залучення ресурсів підприємства, збитковою діяльністю в результаті втрати позицій на ринку, зумовили існування значної кількості методик діагностики неплатоспроможності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед провідних дослідників, що займалися розробкою методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності підприємства варто виділити О. Терещенка, А. Матвійчука, О. Панасенко, М. Білошкурського, В. Ковальова, А. Шеремета, Р. Сайфуліна, Е. Альтмана, У. Бівера, Р. Ліса, Р. Таффлера, Г. Тішоу, Г. Спрингейта, Ж. Дєпаліяна, Дж. Фулмера, Ж. Конана, М. Голдера та ін. [1-6].

Виділення невирішених частин загальної проблеми.

Проблема діагностики неплатоспроможності підприємств порушується в працях багатьох вітчизняних й закордонних вчених, кожен з яких пропонує свою методику діагностики. Незважаючи на таку різноманітність методик, не існує універсальної, що характеризувалася б

максимальною точністю результатів оцінювання для всіх галузей економіки України, була б зручною й доступною у використанні та давала б змогу оцінити не тільки банкрутство підприємства, а й інші форми та види неплатоспроможності. Саме тому з метою вдосконалення практичного інструментарію діагностики неплатоспроможності підприємств необхідно провести аналіз та виявити переваги і недоліки існуючих методик.

Формування цілей статті. Метою статті є систематизація, виявлення переваг та недоліків методичних підходів до діагностики неплатоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Призначенням моделей діагностики неплатоспроможності підприємства є аналіз причин неплатоспроможності підприємств на основі системи індикаторів з використанням методичних та технічних засобів. З огляду на це, ключовими класифікаційними критеріями методик діагностики є: спрямованість дослідження, що виражається в аналізі різних причин неплатоспроможності підприємства, комплексність – охоплення певної системи індикаторів, та інструментарій – використання для побудови моделей певних методичних та технічних засобів (рис. 1).

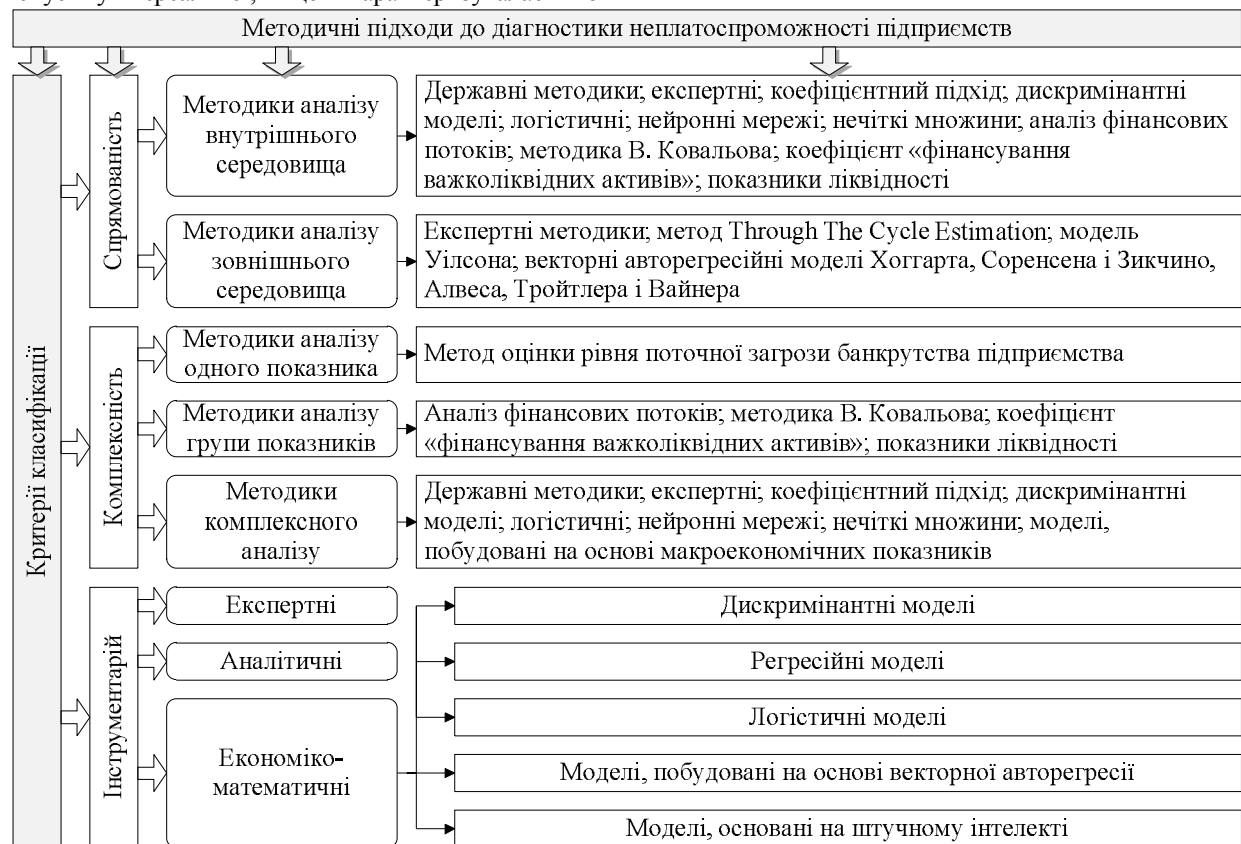

Рис. 1. Класифікація методів діагностики неплатоспроможності підприємства

За спрямованістю методики діагностики неплатоспроможності підприємства доцільно поділити на ті, при застосуванні яких аналізується зовнішнє та внутрішнє середовище функціонування підприємства.

За критерієм комплексності методики діагностики неплатоспроможності підприємства об'єднано у три групи: методики, що базуються на аналізі одного показника діяльності підприємства, який є індикатором фінансового стану підприємства; методичні підходи, за яких використовується група показників, та підходи до діагностики неплатоспроможності підприємства, що передбачають проведення комплексного аналізу внутрішнього чи зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Залежно від інструментарію, що використовується при розробці методичних підходів до діагностики неплатоспроможності підприємства, виділено наступні групи методів: експертні, що передбачають якісну оцінку окремих характеристик фінансово-господарської діяльності підприємства; аналітичні – основані на аналізі кількісних показників діяльності підприємства; економіко-математичні – моделі, побудовані з використанням математичних засобів. До останньої групи методик належать моделі мультиплікативного дискримінантного аналізу, множинної регресії, логістичної регресії, векторної авторегресії та моделі, основані на штучному інтелекті.

До законодавчо закріплених аналітичних методик діагностики неплатоспроможності підприємств, що носять комплексний характер, відносяться державні методики, відповідно до яких проводиться аналіз фінансового стану за напрямками: оцінка майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, в рамках яких аналізується динаміка та структура необоротних і оборотних активів підприємства, грошові потоки, формування власного капіталу, дебіторська та кредиторська заборгованість, фінансові результати, доходи і витрат підприємства [7-11]. Деякі державні методики крім аналізу фінансового стану передбачають проведення аналізу використання трудових ресурсів [9, 10], інвестицій [7, 8, 10] та інновацій [10].

Державні методики діагностики банкрутства підприємства передбачають здійснення поглибленого аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства за визначеним алгоритмом, що дозволяє своєчасно виявити ознаки кризового стану на підприємстві, резерви підвищення ефективності діяльності та відновлення платоспроможності підприємства.

Недоліками даних методик є використання при розрахунку великої кількості показників,

більшість з яких взаємопов'язані та дають ідентичний результат, а визначені для розвинених країн нормативи фінансових коефіцієнтів є недостатньо аргументованими та не відображають галузевих особливостей підприємства. Дані методики також не забезпечують однозначності інтерпретації результатів, у зв'язку з чим виникає проблема недостатньої точності результатів діагностики. У методичних рекомендаціях [8, 12] наведений алгоритм розрахунку інтегрального показника, що має вирішити проблему неоднозначності інтерпретації результатів, проте у методичних рекомендаціях [12] інтегральна оцінка здійснюється для об'єктів державного управління в цілому, що не дає змоги оцінити рівень платоспроможності окремого суб'єкта господарювання, а для використання методики [8] необхідна наявність спеціального програмного забезпечення, що ускладнює її використання. Крім цього в даній методиці не наведено нормативних меж інтегрального показника, за значеннями яких здійснюватиметься класифікація підприємств та формуватиметься висновок щодо їх фінансового стану та рівня платоспроможності.

До методик, які виявляють ознаки неплатоспроможності підприємств на основі аналізу внутрішніх та зовнішніх причин, і дають можливість сформулювати висновок про фінансовий стан та ймовірність банкрутства підприємства на основі якісної оцінки показників відносяться експертні, найбільш відомими з яких є методики Скоуна та Аргенті, компанії ERNST & WHINNEY [5]. Перевагами цих методик є можливість виявлення внутрішніх та зовнішніх причин неплатоспроможності підприємства, врахування якісних характеристик діяльності підприємства та гнучкість – формування переліку факторів, що є визначальними при функціонуванні галузі та діяльності підприємства. Проблеми використання даних методів зумовлені відсутністю можливості однозначного виміру якісних факторів та встановлення їх нормативних значень, суб'єктивністю результатів, що знижує достовірність результатів діагностики банкрутства підприємства.

Наступною групою методик аналізу зовнішніх факторів неплатоспроможності підприємства, є моделі, побудовані на основі макроекономічних показників, в якості яких виступає ріст ВВП, рівень споживчих цін, рівень цін виробника, рівень безробіття. Дані методики, зокрема Through The Cycle estimation (TTC), що застосовується Базельським комітетом з банківського нагляду, ґрунтуються на ідеї про те, що банкрутство підприємства має циклічний характер і його ймовірність зростає під час економічної рецесії.

Інша група макроекономічних моделей,

апробована Світовим банком та МВФ для оцінки стабільності фінансового сектору, представлена векторними авторегресійними моделями Хоггарта, Соренсена і Зикчино, Алвеса, Тройтлера і Вайнера, виходить з того, що ймовірність банкрутства підприємства впливає на макроекономічні показники.

Моделі, побудовані на основі макроекономічних показників, мають ряд переваг, що підтверджується їх використанням Базельським комітетом, Світовим банком та МВФ. Ці переваги полягають в можливості отримання короткострокової та довгострокової оцінки ймовірності банкрутства, врахування циклічності розвитку економіки, доступність аналітичної інформації. Наряду з цим, недоліком даної методики є неможливість визначення ризику банкрутства для кожного суб'єкта господарювання, оскільки аналіз здійснюється на рівні сегментів економіки.

Методичним підходом, що досліджує внутрішні фактори неплатоспроможності підприємства, є коефіцієнтний, суть якого полягає в проведенні фінансового аналізу суб'єкта господарювання, за результатами якого оцінюється поточна та майбутня загроза банкрутства підприємства, здатність до її нейтралізації [4].

Коефіцієнтний підхід діагностики банкрутства підприємства забезпечує комплексність дослідження, проте недоліками даного методу діагностики, подібно до державних методик, є висока трудомісткість, недостатня аргументованість нормативів фінансових коефіцієнтів, неврахування галузевої спрямованості, неоднозначна інтерпретація результатів, у результаті чого знижується точність діагностики, що й обмежує використання даного методу при оцінці ймовірності банкрутства підприємства.

Найбільш поширеним в Західній Європі аналітичним методом діагностики неплатоспроможності підприємств, що вивчає внутрішнє середовище функціонування підприємства на основі аналізу групи показників, є метод аналізу фінансових потоків [6].

Оскільки передумовою неплатоспроможності підприємства є розбалансованість фінансових потоків, дана методика дозволяє найбільш точно оцінити рівень платоспроможності в поточний момент, проте виникають проблеми при діагностиці неплатоспроможності підприємства у довгостроковому періоді. Формування позитивного фінансового потоку за рахунок позичкових джерел на даний момент підвищує платоспроможність, проте в майбутньому при поєднанні з дефіцитом вхідних фінансових потоків може викликати неплатоспроможність,

ймовірність якої на момент аналізу визначити неможливо, оскільки необхідно здійснити прогнозування вхідних та вихідних фінансових потоків підприємства.

З економіко-математичних методів найбільш поширеними є моделі, побудовані з використанням дискримінантного аналізу: двохфакторна модель оцінки ймовірності банкрутства, Z-рахунок Е. Альтмана, модель Дікіна, Р. Ліса, Р. Таффлера, Г. Тішоу, Г. Спрингейта, Дж. Фулмера, Ж. Конана і М. Голдера, Ж. Лего, Давидової-Белікова, Сайфуліна-Кадикова, О. Зайцевої, О. Терещенка, М. Білошкурського, О. Шапурової, Ю. Прохорової, Д. Ящука, Ю. Копчак, А. Штангрета [5].

Індикаторами неплатоспроможності підприємства, що використовуються у дискримінантних моделях, є частина власних оборотних коштів в активах підприємства, відношення виручки від реалізації до величини активів, коефіцієнт концентрації позичкового капіталу, показник відношення прибутку до сплати податків та відсотків до величини активів, рентабельність капіталу.

Перевагами зазначених моделей є однозначна інтерпретація та висока точність результатів оцінки ймовірності банкрутства підприємства, врахування галузевої спрямованості та часова відповідність в вітчизняних моделях [3]. Незважаючи на це, недоліками вітчизняних дискримінантних моделей є низька точність прогнозування.

Ще одним інструментом, що лежить в основі побудови моделей діагностики банкрутства підприємства, є логістична регресія. Перевагами використання інструментарію логістичної регресії для прогнозування неплатоспроможності підприємства є можливість опису нелінійних залежностей між змінними в моделі, що підвищує точність результатів оцінки, простота та однозначність інтерпретації результатів. Поряд з цим зазначені моделі є більш чутливими до мультиколінеарності, порівняно з іншими економіко-математичними.

Сучасним перспективним напрямком діагностики неплатоспроможності підприємства, представниками якого є А. Матвійчук, О. Панасенко, Д. Ніколас, Л. Петренко [1, 2], є використання апарату нечітких множин та нейронних мереж, що дає можливість вивчення кількісних та якісних показників діяльності підприємства в статистиці та динаміці.

Моделі, основані на штучному інтелекті, є найбільш точними та прийнятними для діагностики банкрутства підприємств України. Дані моделі характеризуються гнучкістю та адаптивністю, оскільки дають змогу пристосуватися до конкретних умов та специфіки

діяльності підприємства, особливостей економіки регіону, високою точністю результатів оцінки та прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. Проте, недоліками зазначених моделей є необхідність визначення класифікації рівнів інтегрального та часткових показників оцінки для кожного підприємства; відсутність розробленої, з використанням даного інструменту, моделі діагностики не тільки банкрутства, а й інших форм та видів неплатоспроможності підприємства.

Висновки дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. У статті систематизовано методичні підходи до діагностики неплатоспроможності підприємств за критеріями спрямованості, комплексності та інструментарію дослідження. У результаті визначення переваг та недоліків методик виявлено, що класом моделей, які є найбільш точними та прийнятними для діагностики банкрутства вітчизняних підприємств є моделі, побудовані на основі штучного інтелекту. Проте, загальним недоліком моделей цього класу та інших розглянутих методик є їх зосередженість на оцінці ймовірності банкрутства підприємства, що не дає можливості визначити поточний та перспективний стан неплатоспроможності підприємства, який є значно ширшим порівняно з банкрутством.

Зазначені недоліки зумовлюють необхідність розробки методичного підходу до оцінки ймовірності настання поточної, критичної, надкритичної, ліквідаційної неплатоспроможності та визначення необхідного фінансового потенціалу для попередження та подолання неплатоспроможності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матвійчук А. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорії нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу / А. Матвійчук // Вісник НАН України. – 2010. - №9. – С. 24-46.
2. Панасенко О. Моделі оцінки і аналізу схильності підприємства до банкрутства: автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. ек. наук // О. В. Панасенко. – Х.: 2007, 22 с.
3. Терещенко О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / О. Терещенко // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 38-44.
4. Шеремет А. Финансы предприятий: учебник / А. Шеремет, Р. Сайфулін. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 343 с.
5. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління: монографія / Клебанова Т. С., Бондар О. М., Раєвнева О. В. та ін.; за ред. О. В. Мозенкова. – Х.: ІНЖЕК, 2003. – 271 с.
6. Ковда Н. Методичні аспекти оцінки фінансових потоків підприємства / Н. Ковда // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. – №40. – С. 47-59.
7. Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: Наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2006 р. №170 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
8. Про затвердження Методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.98 р. №22 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
9. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 р. №81 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. №14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
11. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. №49/121,49/121 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
12. Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: Наказ Міністерства економіки України від 20.09.2007 р. №314 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

*Рецензент д.е.н., професор ХНЕУ ім С.Кузнеця Гавкалова Н.Л.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Полякова О.М.*